торгівельних факторій та відкриття морського судноплавного сполучення між Польщею та Африкою. Для реалізації цього плану з бюджету країни заплановано виділити близько 26 000 000 зл. [5].

Не дивлячись на невдачі в реалізації колоніальних ідей через Лігу Націй, польська влада продовжила пропагандистську й організаційну роботу в середині країни, та вдалася до двохсторонніх дипломатичних переговорів з державами, від яких розраховувала на поступки в колоніальних питаннях. Проте, і ці зусилля не дали бажаних результатів. Уряд Франції, який дав згоду на вивчення можливостей поселення євреїв із Польщі на Мадагаскарі, під впливом публічної дискусії, відмовився від цих намірів. Не вдалося знайти порозуміння й з Великобританією.

Список використаних джерел

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі – AAN). – Ministerstwo Spraw Zagranicznych (далі – MSZ). – Sygn. 118. – Str.401–419.
2. AAN. – MSZ. – Sygn. 9580. – 123 str.
3. AAN. – MSZ. – Sygn. 9583. – 75 str.
4. AAN. – MSZ. – Sygn. 9586. – 101 str.
5. AAN. – MSZ. – Sygn. 9588. – 471 str.
6. AAN. – MSZ. – Sygn. 9842. – 232 str.
7. AAN. – MSZ. – Sygn. 9894. – 181 str.
8. Fiktus P. "Nowa Polska" w polskiej myśli kolonialnej do 1939 r. // http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=40280&from=FBC
9. Głąbiński S. Emigracja i jej rola w gospodarstwie narodowem / S.Głąbiński // Kwartalnik Naukowego Instytutu Emigracyjnego i Kolonjalnego oraz Przegląd emigracyjny. – 1930. – № 3, 4. – S.5–22.
10. Janowska H. Emigracja zarobkowa z Polski 1918–1939 / H.Janowska. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981. – 340 s.
11. Jeziorański K. Ku rewizjonizmowi kolonialnemu / Kazimierz Jeziorański // Sprawy Morskie i Kolonialne. – 1936. – Z.2. – S.43–54.
12. Jeziorański K. Zagodnienie kolonij / Kazimierz Jeziorański // Sprawy Morskie i Kolonialne. – 1935. – Z.3. – S.21–36.
13. Kicinger A. Polityka emigracyjna II Rzeczypospolitej / A.Kicinger // Central European Forum for Migration Research. Working Paper. – Warszawa: CEFMR, 2005. – №4. – 82 s.
14. Kołodziej E. Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939 / E.Kołodziej. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1982. –291 s.
15. Kowalski M.A. Kolonie Rzeczypospolitej / M.A. Kowalski. – Warszawa: Bellona, 2005. – 368 s.
16. Pawłowski S. Domagajmy się kolonii zamorskich dla Polski / Stanisław Pawłowski // Sprawy Morskie i Kolonialne. – 1936. – Z.1. – S.6–16.
17. Postępy idei kolonialnej // Sprawy Morskie i Kolonialne. – 1937. – Z.I–II. – S.161–164.

Shvab A. G., *PhD in History, Associate Prof., Dean of the History Department of Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine, Lutsk), anatoliyshvab@gmail.com*

Colonial policy of the Second Commonwealth of Poland: theoretical and practical aspects

The article is devoted to the theoretical explanation of the colonial policy of the Second Commonwealth of Poland and practical steps of Polish government for its realization.

Generally, the research is based on the analysis of theoretical and programme approaches, according to the matter of emigration and main state and public institutions colonization. It is generally analyzed the Polish government and the Ministry of Foreign Affairs practical steps, particularly, according to colonization and colonial policy.

It is concluded that colonial idea in Polish social, political and national view of the interwar period became a theoretical model of the Polish intellectual and political elites of overcoming a difficult social and economic crisis in Poland. The absence of internal possibilities for effective competitive economic model pushed the Polish government to create, due to the economic and diplomatic mechanisms, Polish settlements of colonial–type in the countries of South America and Africa.

Keywords*: Polish colonization policy, colonial policy, the Second Commonwealth of Poland national policy.*

Шваб А. Г., *кандидат исторических наук, доцент, декан исторического факультета Восточноевропейского национального университета им. Леси Украинский (Украина, Луцк), anatoliyshvab@gmail.com*

Колониальная политика Второй Речи Посполитой: теоретические и практические аспекты

Освещены теоретическое обоснование колониальной политики Второй Речи Посполитой и практические шаги польской власти по ее реализации.

В основу исследования положен анализ теоретических и программных положения по вопросам эмиграции и колонизации ключевых государственных и общественных институтов. Проанализированы практические шаги польского правительства в целом и МИД в частности по реализации колонизационной и колониальной политики.

На основе изложенного материала сделан вывод, что колониальная идея в польской общественно–политической и государственнической мысли межвоенного периода стала теоретической моделью польских интеллектуальных и политических элит выхода из сложной социально–экономической ситуации, в которой оказалась молодая польское государство. Отсутствие внутренних возможностей для создания эффективной, конкурентоспособной социально–экономической модели подтолкнула польскую власть к созданию через миграционные, экономические и дипломатические механизмы скученных польских поселений колонизационного типа в странах Южной Америки и Африки.

Ключевые слова: *польская колонизационная политика, колониальная политика, национальная политика Второй Речи Посполитой.*

* * *

УДК 94 (477-25) "1900/1907"

Тицький С. І.
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії історії, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ), sergetickij@mail.ru

ЕВОЛЮЦІЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ МІСТ УКРАЇНИ 1861 – 1914 РР.: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даного дослідження є з'ясування основних методологічних засад, найбільш придатних для об'єктивного, комплексного вивчення еволюції етнополітичного простору міст України доби промислової індустріалізації наприкінці XIX – на початку XX століть. Переважно застосовані методи: діалектичний, логічний, історико-генетичний, історично-порівняльний, історико-типологічний.

Основні висновки: сучасна суспільствознавча криза розвитку вимагає суттєвого перегляду як традиційних , так і новітніх методологічних концепцій історичних досліджень; однією з перспективних спроб такого перегляду є розробка інтегральної циклічно-висхідної цивілізаційної концепції та відповідного до неї термінологічного апарату, що певною мірою дозволяє більш адекватно реконструювати етнополітичну історію українського суспільства доби промислової індустріалізації.

Ключові слова: *еволюція, етнополітичний простір, нація, етнос, інтегральна циклічно-висхідна цивілізаційна концепція.*

Сучасне світове і вітчизняне суспільствознавство у цілому та українська історіографія переживає нині складний і неоднозначний період якісної трансформації.

Авторитетний історик Б.Г. Могильницький характеризує стан історичної науки на межі XX – XXI ст. як "історіографічну революцію" [9], а сучасний момент вважає її третім етапом. При цьому попередні два етапи він визначає як об'єктивістський, пов'язаний "з широкими історико-соціологічними побудовами, увінчаними грандіозним досвідом створення "глобальної історії", і суб'єктивістський, ознаменований "поворотом до суб'єктивності" і "відкриттям" мікроісторії як провідного жанру історичного дослідження" [9].

Одна з провідних сучасних російських теоретиків історичної науки Л.П. Репіна вважає, що на першому етапі відбулося переміщення дослідницького інтересу від історичного макроаналізу до мікроаналізу, від "глобальних" проблем до "індивідуальних", від довготривалих процесів до соціальної практики

конкретних осіб у конкретних життєвих ситуаціях, а на сучасному етапі домінують пошуки інтегральної, синтетичної моделі, побудованої, на принципі взаємодоповнюваності мікро- і макроісторичних підходів, як в теоретико-методологічному, так і в практичному плані [18, с. 16].

У свою чергу, українські історики пострадянської доби уособилися на дві чітко окреслені групи: 1) "традиціоналістів", котрі продовжують трактували основні етапи української історії, включно з історією індустріалізації України, виходячи переважно з методологічних засад радянської історіографії" 2) "модерністів", котрі некритично і певною мірою механістично, формалізовано засвоїли методологічні засади найбільш вживаних у "західній" історіографії філософсько-історичних течій і на цій теоретичній основі намагаються виправити дійсні та уявні недоліки і помилки радянських дослідників нової і новітньої історії України.

Щодо проблематичності внеску "модерністів" у подолання тематичної одномірності та ідеологічної опартійненості) радянської історіограффічної спадщини можна певною мірою погодитися з аргументами і висновками Т.Попової, І.В. Верби, К.Ю. Гломозди [12; 3; 4]. При цьому необхідно зауважити, що "боротьба" з українсько-радянською історіографічною спадщиною ведеться хоча і "модерними" методами і засобами, але у тій же тематичній площині, яка була вироблена і традиціоналізована тією ж українською радянською історіографією.

Серйозні кризові явища теоретичного і методологічного характеру в сучасній українській історіографії, присвяченій історії України XIX – початку XX століття ґрунтовно проаналізовані у низці робіт О.П. Реєнта [13 – 17].

За такої трансформації сучасної історичної науки зростає значення методології та її вплив на результати науково-дослідної роботи. Тим більше, що "...По сути, речь сейчас идет о формировании нового исторического сознания, способного адекватно осмыслить свершившиеся и совершающиеся в мире перемены, о создании в этом свете новой исторической культуры и нового образа исторической науки..." [18, с. 19; 19].

Теоретичною основою такого повороту стали переважно соціологічні теорії 1980-х років, створені на противагу концепціям постмодерна, і перш за все, теорія структурації Е. Гіденса, за якою структурні властивості соціальних систем є одночасно і засобом, і результатом практики, котру вони породжують.

У той же час зберігають своє методологічне значення і роль класичні філософські та філософсько-історичні теорії та концепції, практична дослідницька ефективність яких перевірена багатьма поколінням науковців.

Завдання наукової методології полягає у сприянні дослідникам у розробці стратегії наукового пошуку, виборі найбільш ефективних для даної галузі науки і дослідження даної наукової проблеми принципів, методів і прийомів вивчення об'єктивної реальності, в обранні оптимального їх співвідношення у процесі практичного застосування.

Методологія історичного дослідження не може бути зведена до виключно єдиного наукового методу. Методологія не може також бути простою механічною сумою окремих методів. Вона є складною, динамічною, цілісною, внутрішньо ієрархізованою системою способів, прийомів, принципів різних рівнів, котрі дозволяють у застосуванні кожного окремо якісно вивчити окремі прояви та ознаки досліджуваного історичного феномену, а у комбінованому застосуванні – дати комплексну характеристику об'єкту вивчення [2, с. 319].

Тому при дослідженні етнополітичного простору міст України 1861 – 1917 рр. доцільно застосувати декілька філософських, загальнонаукових, науково-історичних і політологічних принципів і методів, кожен з яких застосовувався у відповідності до конкретного об'єкту, групи або класу досліджуваних об'єктів.

За загальнотеоретичну основу роботи над проблематикою еволюції етноплітичного простору українських міст варто взяти генетично дотичні філософсько-історичні теорії економічного детермінізму, історичного матеріалізму, цивілізаційних хвиль розвитку та похідну від них авторську інтегральну цивілізаційну циклічно-висхідну концепцію.

Остання базується на визнанні всеохоплюючої матеріальної єдності буття, визначальному значенні виробництва речових і неречових суспільних благ в людській історії. Вона передбачає поділ історії людства на короткі цивіліза-ційні хвилі розвитку (або суспільно-економічні формації), довгі цивілізаційні хвилі розвитку (надформації) та історичні епохи [див.: 21, с. 3 – 6, 792 – 817].

Відповідно до засад цієї філософсько-історичної концепції обраний для даної дисертації відтинок історії України припадає на пізньобуржуазний період капіталістичної надформації доби промислової індустріалізації (тобто доби переходу від сільськогосподарської фази аграрної епохи цивілізації до промислово-індустріальної фази індустріальної епохи в умовах визрівання в надрах пізньобуржуазного суспільства основних засад пострубруажзного, бюрократичного суспільного ладу).

У виборі власне методологічних принципів і методів дослідження проблеми еволюції етнополітичного простору міст України другої половини XIX – XX століть найбільш доцільним вбачається брати на керівні ті, які дозволяють найбільш адекватно, цілісно і вичерпно реконструювати реальний історичний процес та виявити його глибинні, фактори руху.

Серед нині визнаних як класичних загально філософських методів – діалектичного, аналітичного, інтуїтивного, феноменологічного, герменевтичного, – найбільш гармонійно збалансованим та об'єктивним вбачається метод, побудований на діалектиці, вченні про розвиток як нескінченний, поступальний, суперечливий та імпульсивний рух від нижчого до вищого, під простого до складного, від старого до нового [9, с. 23]

Тому для здійснення обраної проблеми дослідження в цілому доцільно використати такі філософські принципи, складові діалектичного методу, як 1) об'єктивність, базована на визнанні дійсності в її реальних загальних формах і закономірностях; 2) всебічність (всесторонність), базована на визнанні

загального зв'язку всіх явищ дійсності; 3) конкретність, котра відбиває річ або систему взаємопов'язаних речей у сукупності всіх своїх сторін і зв'язків, і котра відбивається як чуттєво-конкретне або мислимо-конкретне; 4) історизм, який є виразником саморозвитку дійсності у часовому вимірі; 5) протиріччя, який відображає реальні протиріччя речей і явищ. Окрім того залучений принцип системності, який трактує все існуюче у світі як систему систем різного рівня цілісності і складності. Він передбачає вивчати явища в їх залежності від внутрішньо пов'язаного цілого, елементами якого вони є, і завдяки якому кожне з них перебирає на себе приналежні цьому цілому якості.

Спираючись на ці принципи було здійснено відбір загальнонаукових, конкретнонаукових, дисциплінарних і міждисциплінарних методів, найбільш придатних для вирішення завдань, визначених у даному дослідженні.

Серед загальнонаукових методів такими виявилися методи логічний (відтворення у мисленні складного системного об'єкту, що розвивається або розвивався, у формі історичної формально-логічної моделі або теорії), аналітичний (поділ об'єкта дослідження на складові частини), дедукції (сходження дослідження від загального до одиничного), індукції (який полягає в дослідженні руху від одиничного до часткового або загального), класифікації (виокремлення з певної множини досліджуваних об'єктів певних груп цих об'єктів на підставі заздалегідь визначених якісних критеріїв) та аналогії (встановлення відношення еквівалентності (відповідності, схожості) між двома системами об'єктів, що розглядаються, за деякими ознаками), порівняльний (**співставлення одного конкретного об'єкту дослідження (або "родинної" групи об'єктів) з іншими досліджуваними об'єктами (або групами об'єктів) з метою виявлення їх схожості або різниці**), абстрагування (теоретичне узагальнення через мислене вичленовування певних елементів конкретної множини з відверненням від інших її елементів для означення основних закономірностей об'єкту дослідження), узагальнення (процес мислимого переходу від одиничного до загального, від менш загального бо більш загального, в результаті якого отримується нове знання більш високого, узагальненого порядку), системності (розгляд об'єкту дослідження як цілісної множини у сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто як системи), структурно-функціональний (дослідження статичних об'єктів-систем на основі виокремлення у соціальних системах структурних складових та їх особливої визначаючої дії стосовно один одного).

Через специфіку досліджуваної теми такі спеціальні методи, як діалоговий, опитувальний, проективний, тестування, біографічний, автобіографічний, соціометричний та ігровий, використовувати було недоцільно.

Основними спеціально-історичними методами наукового дослідження на сьогодні прийнято вважати історико-генетичний, історично-порівняльний, історично-типологічний, історично-системний методи та методи діахронного аналізу [5, с. 170 – 191, 191 – 194].

Історико-генетичний (ретроспективний), який полягає, головним чином, у послідовному розкритті властивостей, функцій та змін досліджуваної реальності в процесі її історичного руху з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей розвитку історичного явища (об'єкту дослідження), доцільно застосувати для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей розвитку економічного, соціального та етнополітичного просторів життєдіяльності міської людності України в умовах промислової індустріалізації, так і для визначення історичної зумовленості місцевої специфіки реалізації цих зв'язків і закономірностей.

Історико-порівняльний метод, який полягає у порівнянні історичних явищ, котрі тотожні або схожі за своєю внутрішньою сутністю, і різняться лише за просторовою або часовою ознакою, з метою виявлення справжньої сутності історичних процесів, що складаються з досліджуваних схожих явищ. Він був задіяний у даному дослідженні для порівняння функціонування етнополітичного простору різких міст України та їх типових

Спрямований на упорядкування об'єктів дослідження за якісно різними типами (класами), спираючись на притаманні цим об'єктам генетично взаємопов'язані суттєві ознаки, історико-типологічний метод дозволить систематизувати зібраний інформаційний матеріал відповідно визначеній меті, завданням та плану дисертації, теоретично визначити та інформаційно наповнити етнічну та політичну структуру міської людності, в цілому та в її основних сегментах (полях) – структурному, функціональному та інформаційно-ідеологічному.

Історико-системний метод, який виходить з розуміння історичного процесу як органічної єдності одиничного, особливого і загального у суспільному бутті, та який передбачає вивчення об'єкту історичного дослідження як певної цілісної суспільної системи [2, с. 169-180] можливо використати для історико-теоретичної реконструкції етнополітичного простору міст країни як складної динамічної системи пізньобуржуазного типу, котра складалася з структурно-політичної, функціональної та ідеологічно-інформаційної підсистем (полів) та еволюціонувала під домінуючим впливом економічного простору міста, імперії, світового товарного ринку та етнічних і соціальних протиріч суспільства, яке переживало промислово-індустріальну трансформацію.

Обрана для розгляду тема має ту особливість, що об'єктом історичного дослідження обрано етнополітичний простір міст України. Таким чином історичному аналізу піддається явище суспільного буття, яке раніше було монопольною сферою інтересів і компетенції спеціальної суспільствознавчої наукової дисципліни – етнополітології, важливого відділу політології.

У зв'язку з тим, що етнополітологія (або як її переважно іменують вітчизняні політологи, етнополітика) для українського суспільствознавства є наукою новою, і національна етнополітологічна (етнополітична) традиція ще не усталилася [13, с. 19], вбачається за необхідне визначитися зі змістом деяких системо-утворюючих етнополітологічних і соціально-

філософських понять і термінів, від адекватності яких відповідним суспільним явищам, залежить у підсумку успішне вирішення поставлених у даному дисертаційному дослідженні завдань.

Вище наведене та подібні визначення етнополітології потерпають від певної теоретичної обмеженості, тому що звужують сферу її компетенції або до взаємодії етносів і держави, або до взаємодії етносів з політичною владою, залишаючи поза увагою такі величезні поля політичної дії етносів як взаємодія безпосередньо між самими етносами, а також взаємодія етносів з політичними суб'єктами, котрі не перебувають при політичній владі.

Однак для об'єктивного і успішного аналізу історіографічної та джерельної бази даного дослідження, а також для історичної реконструкції етнополітичного простору українських міст доби промислової індустріалізації і визначення основних закономірностей і особливостей його розвитку методологічно важливим вбачається адекватне та об'єктивне означення системоутворюючих понять і термінів.

Загалом методологічно і фактично базовими для даного дослідження виступають поняття "етнос", "нація", "етнополітика" та "етнополітичний простір".

У сучасному суспільствознавстві функціонують різноманітні (як об'єктивістські, так і суб'єктивістські) визначення етносу і нації.

Так Ш. Кресіна і В. Панібудьласка пропонували визначати етнос, як "сталий колектив людей, який склався в результаті природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки". Вони наголошували, що етнос "існує як стійка система, що протиставляє себе усім іншим аналогічним колективам людей за принципом "ми – не ми", "свій – чужі", "ми такі, а решта – інші"… Визнання етнічним колективом своє єдності є головною ознакою Етносу як системи. Існує й ряд інших важливих ознак (мова, культура, територіальна єдність, спільність економічного життя та ін.), які, однак, не є обов'язковими для визначення того чи іншого колективу як Етносу, бо не прийнятні для всіх випадків етнічної історії..." [8, с 69]. У даній характеристиці етносу вочевидь проглядається декілька суттєвих невідповідностей. Перше: якщо етнос явище не історичне, то повинне було існувати з моменту появи перших людей як природно притаманна людині функція її свідомості. Однак очевидно, що етнос складається значно пізніше, виростаючи навіть не з первісного людського гурту, а з трансформацією родової общини у міжродову спільноту. По-друге, декларування авторами групової свідомості як системоутворюючого фактору щодо етносу автоматично повинно тягнути за собою визнання етносу історичним феноменом через те, що суспільна свідомість, незважаючи на свою інертність у часі, є суспільною функцією рухомою, змінною, історичною, плинною.

Наведене та інші визначення "етносу" у більшій чи меншій мірі базуються на гіпертрофованому суб'єктивно-психологічному тлумаченні явищ суспільного буття. Їх наголос на тому, що етнос формується на основі особливих стереотипів свідомості і поведінки та самоутверджується через здійснення принципу "свої – чужі", фактично примушує стверджувати, що сукупність людей, котра не самоусвідомлює себе спільнотою осібною чи протилежною іншим спільнотам, не є етносом. Вочевидь таке трактування явно суперечить історичній практиці, бо існувало безліч людських спільнот (певна кількість їх існує і зараз), котрі в силу природних чи історичних обставин були повністю ізольовані від контактів з іншими спільнотами і вже в силу цієї обставини не мали підстави і можливості усвідомлювати себе за принципом "свої – чужі".

Найбільш прийнятним вбачається ідентифікація етносу як суспільного феномену на основі об'єктивно існуючих і об'єктивно діючих системоутворюючих факторів.

За такого бачення етнос адекватніше розглядати як певну спільність людей, відмінну від інших подібних спільностей характерними саме для цієї спільності біолого-фізіологічними, усталеними трудовими, побутовими та культурними спільними особливостями. Етнос історично був визначальним елементом племені, союзу племен, народності племінного типу, виконував надзвичайно важливу системоутворюючу функцію в епоху народностей (націй аграрного типу) і залишається важливим елементом націй індустріального типу, або, як загально прийнято їх іменувати, модерних націй.

Тоді нація виступає історично відносно стійкою сукупністю певних етносів та їх частин, об'єднаних спільною територією, спільною економікою, суспільно-політичною організацією, а також культурою і суспільною психологію, цілісність яких, як правило, фіксується спільною мовою.

Таке визначення нації вбачається більш цілісним і послідовним, ніж більшість визначень, нині поширених у політології, соціології та соціальній філософії.

Необхідно також відзначити історичність нації як суспільного феномену. Історичність нації визначається не тільки тим, що кожна певна нація виникає у певний момент часу і за відповідних обставин зникає, вичерпавши внутрішній ресурс саморозвитку чи втративши конкурентноздатність відносно інших націй, але й тим, що найбільш життєздатні нації якісно трансформуються в процесі соціальної еволюції людства.

З визнання історичності соціальних феноменів етносу і нації та з визнання соціально-економічної складової суспільного буття головним системоутворюючим фактором розвитку людства випливає необхідність означення суспільно-економічного характеру етносів і націй другої половини XIX – початку XX століть в Україні.

У відповідності до найбільш авторитетної нині філософсько-історичної теорії економічного детермінізму в її різновиді теорії цивілізаційних хвиль розвитку, котра передбачає поділ історії людства на три історичні епохи (аграрну, індустріальну, постіндустріальну), та у відповідності до новітнього різновиду цієї теорії – інтегральної цивілізаційної циклічно-висхідної концепції вбачається доцільним означити існування відповідно націй аграрного типу та націй індустріального типу. Трансформація націй першого типу у нації другого типу відбувалася в процесі глобальної індустріалізації, започаткованої англійською промисловою революцією другої половини

XVIII ст. – першої третини XIX ст. і поширеної згодом на інші країни світу.

У період, обраний для даного дослідження, людність України під впливом всесвітньої промислової індустріалізації переживала процес перетворення з нації аграрного типу (народності або традиційної нації) на націю промислово-індустріального типу, або так звану модерну націю.

Таке розуміння сутності етносу і нації та їх еволюції дає можливість відповідним чином означити сутність таких фундаментального для обраної теми дослідження поняття, як "етнополітика" та "етнополітичний простір".

У науковому обігу перебуває декілька загальноприйнятих визначень етнополітики та етнополітичного простору. Типовими серед них є такі, як: "Етнополітика є цілеспрямована діяльність по регулюванню взаємовідносин між націями, етнічними групами, закріплена у відповідних політичних документах і правових нормах" [11, с. 319]; "Етнополітика – це цілеспрямована діяльність з регулювання відносин між етносами, націями і етнонаціональними групами (народами), що виявляються у свідомому впливі державних і суспільних організацій на розвиток міжнаціональних та міжетнічних взаємин з метою їх нормалізації, стабілізації та гармонізації"; "Етнополітика – це політичній аспект етнічно-національних проблем, спосіб в який держава їх вирішує. Взаємини різних етносів між собою у межах однієї держави також відноситься до предмету етнополітики."

Вочевидь, запропоновані вище визначення етнополітики страждають позаісторичністю (позачасовістю) та політологічною одномірністю.

Політологічна одномірність процитованих визначень проявилася у твердженнях, що етнополітика є формою свідомої діяльності тільки партій, держави і громадських організацій і закріплюється у політичних документах і юридичних актах. Таким чином повністю ігнорується стихійна, напівстихійна й зорганізована політикотворча діяльність націй та етносів без участі формалізованих громадянських, політичних і державних утворень. Тільки автори останнього визначення згадали, що стосунки різних етносів є сферою здійснення етнополітики, однак зробили це вони лише дотично і фактично вивели їх на віддалену периферію етнополітичного буття.

Процитовані вище визначення фактично стверджують також те, що етнополітика притаманна тільки тим націям і етносам, котрі мають державну, партійну та формалізовану громадську структурованість. Однак є беззаперечним, що абсолютна більшість нині існуючих етносів пережили тривалий додержавний період і ще більш тривалий період відсутності політичних партій та формалізованих громадських організацій. І ніхто з кваліфікованих і неупереджених суспільствознавців не наважиться заперечувати існування у цих етносів внутрішньої і зовнішньої етнополітики.

Історична практика однозначно засвідчує, що нації, етнонаціональні й етносоціальні групи або пасивно, або активно (в залежності від історичних обставин), однак постійно виступають колективними суб'єктами національної політики в її широкому загальносоціальному розумінні. У той же час державні органи, політичні партії та громадські організації через своїх членів та різноманітні засоби функціонального впливу (переважно інформаційного) за певних історичних обставин самі перетворюються на підлеглі суб'єкти або навіть на об'єкти національної політики, здійснюваної безпосередньо націями та етнонаціональними й етносоціальними групами.

Не менше зауважень викликає твердження, що головна мета національної політики полягає в узгодженні етнонаціональних стосунків, демократичному розв'язанні міжнаціональних суперечностей і конфліктів.

Аналіз вищезазначених визначень свідчить, що вони надмірно страждають політико-правовим спрямуванням і від того є обмеженими, не вміщують у своє смислове поле такі суспільно-політичні феномени, як позаправову етнополітичну практичну діяльність партій, недержавних політичних та громадсько-політичних організацій і неформальних громадських об'єднань як етно-національного типу, так і поліетнічного та інтернаціонального типу.

Тому, на наш погляд, доцільніше визначити етнополітику як самоусвідомлену діяльність громадсько-політичних та неполітичних громадських об'єднань, національних, етнічних та інших соціальних груп і страт та окремих осіб, спрямовану на задоволення економічних, соціальних, політичних і культурних потреб певної нації, народності чи етносу. У більш узагальненому вигляді етнополітику доцільно визначати, як цілеспрямовану діяльність політичних суб'єктів в сфері етнонаціональних відносин.

Через те, що відповідна етнополітика реалізується у певному етнополітичному просторі, тому вбачається необхідним і логічним відповідним чином уточнити й визначення термінів "етнополітичний простір".

Етнополітичний простір складається з природного середовища, в якому здійснюється взаємодії етносуб'єктів, функціональної системи як сукупності цих взаємодій та етнічної складової суспільної свідомості.

Політичний простір є безпосереднім породженням і продовженням соціального простору, але не є різновидом останнього.

Політичний простір, це – простір, в якому здійснюється політичний процес як сукупність взаємодій політичних суб'єктів, спрямованих на досягнення своїх політичних цілей. Політичний простір також складається з природного середовища, в якому відбуваються взаємодії учасників політичного процесу, функціональної системи взаємодій політичних суб'єктів і політичної складової суспільної свідомості, котра реалізується через політичну психологію (рефлексію) та ідеологію.

На цій підставі в політичному просторі можливо виділити три поля – інституціональне, функціональне та ідейно-інформаційне.

Потрібно відзначити, що в етнополітології явно недостатньо приділено уваги вивченню такого соціального феномену, як етнополітичний простір.

Таке ставлення фахових науковців як до самого соціально-політичного явища етнополітичного

простору, так і до його науково-теоретичного усвідомлення, створило необхідність у чіткому визначенні цього системного, базового для дисертаційного дослідження поняття. Важливе методологічне значення має також з'ясування структури етнополітичного простору та понятійне означення її системоутворюючих елементів.

Виходячи з того, що етнополітичний простір виникає в тій частині життєвого простору людства, де відбувається взаємопроникнення і взаємодія етносоціального і політичного просторів, та спираючись на наведені вище визначення етносоціального та політичного просторів, стає можливим визначити сутність терміну "етнополітичний простір".

Таким чином, етнополітичний простір є простір, в якому здійснюється політичний процес, безпосередніми суб'єктами якого виступають етноси та їх складові. Етополітичний простір складається є природного середовища, я якому відбуваються взаємодії учасників етнополітичної процесу, функціональної системи взаємодій етнополітичних суб'єктів і етнополітичної складової суспільної свідомості, яка реалізується через політичну свідомість та ідеологію. Етнополітичний простір реалізується через функціонування інституціонального, функціонального та ідейно-інформаційного полів, які, в свою чергу, є сегментами етнополітичного простору.

Саме така модель етнополітичного простору пропонується як базова при вивченні етнополітичної історії міст України межі XIX – XX століть .

Варто також зауважити, що етнополітичний простір є однією із складових загального цивілізаційного простору і в такій якості виступає як складова частина сукупності факторів цивілізаційного процесу.

При цьому власне загальноцивілізаційний процес розуміється, відповідно до основних засад інтегральної циклічно-висхідної цивілізаційної теорії, як послідовно-висхідна зміна якісних стадій розвитку людства (цивілізаційних хвиль розвитку) – аграрної на індустріальну. При цьому передбачається, що аграрне суспільство пройшло в своєму саморозвитку дві стадії (споживаюче аграрне суспільство і виробляюче аграрне суспільство), а індустріальне суспільство також пройшло два етапи розвитку – промислово-індустріальний та інформаційно-індустріальний (останній етап в сучасному суспільствознавстві переважно прийнято йменувати інформаційним або постіндустріальним суспільством).

Під промислово-індустріальним суспільством розуміється таке суспільство, в якому основним джерелом створення суспільних благ є механізована промисловість. Перехід від аграрного суспільства до промислово-індустріального відбувався через всеохоплюючий процес індустріалізації усіх галузей виробництва речових товарів.

Таким чином викладені в даному дослідженні факти засвідчують суттєву теоретичну кризу сучасної української історичної науки, основною причиною якої вбачається намагання вирішувати поточні дослідницькі проблеми традиційними для вітчизняної та західної історичної науки та філософії засобами і методами, які за своєю внутрішньою природою не здатні забезпечити адекватну реконструкцію реального історичного процесу і на цій основі дати адекватний аналіз глибинних економічних, соціальних і політичних факторів цього процесу. Найбільш адекватним для об'єктивного комплексного вивчення проблеми еволюції етнополітичного простору міст України другої половини XIX – початку XX століть вбачається використання основних теоретичних засад інтегральної циклічно-висхідної цивілізаційної концепції. Проблема етнополітичного буття українського суспільства в цілому, та міської людності як його найважливішої складової доби промислово-індустріальної цивілізації залишається актуальною і потребує подільної постійної уваги вітчизняних істориків.

Список використаних джерел

1. Барг М.А. Категории и методы исторической науки. / Барг М.А.. – М.: Наука, 1984. – 342 с.
2. Баскаков А.Я. Методология научного исследования: Учебное пособие. / А.Я. Баскаков, Н.В. Туленков. – 2-е изд. испр.– К.: МАУП, 2005. – 216 с.;
3. Верба І.В. Замітки до новітньої української історіографії (1960-1990-ті рр.) / І.В. Верба // Магістеріум. – 2001. – Вип. 7: Історичні студії. – С. 32 – 35.
4. Гломозда К.Ю. Стан української історіографії та визначення її ролі в сучасному суспільстві / К.Ю. Гломозда // Магістеріум. – 2004. – Вип. 17: Історичні студії. – С. 81 – 91.
5. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / Ковальченко И.Д., Отд-ние ист.-филол. наук РАН. – 2-е изд., доп. – М.: Наука, 2003. – 486 с.
6. Кохановский В.П. Философия для аспирантов: Учебное пособие. Изд. 2-ею / В.П. Кохановский, Е.В. Золотухина, Т.Г. Лешкевич, Т.Б. Фатхи. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 440 с.
7. Майборода А.Н. Теория этнополитики в западном обществоведении: структура и принципы исследования / Майборода А.Н. – К.: Наук. думка, 1993. – 224 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства: энциклопедия / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України , Відп. ред. Ю.І. Римаренко. – К.: Довіра; Генеза, 1996. – 942 с.
9. Могильницкий Б.Г. История исторической мысли XX века: Курс лекций/ Могильницкий Б.Г. – Вып. III: Историографическая революция. – Томск: Изд-во ТГУ, 2008. 554 с.
10. Основи етнодержавознавства: підручник для студ. гум. спец. вузів. – К.: Либідь, 1997. – 656 с.
11. Политология: Словарь - справочник. / М.А. Василик, М.С. Вершинин и др. – М.: Гардарики, 2001. – 328 с.
12. Попова Т. Историография сегодня: три штриха с резюме к проблеме институционального кризиса / Т. Попова // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 19. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – С. 42 – 72.
13. Реєнт О.П. Криза сучасної історичної науки: методологічний і джерелознавчий аспекти / О.П. Реєнт // Наука та наукознавство. – 1998. – № 2. – С. 42 – 52.
14. Реєнт О.П. У робітнях історичної науки / О.П. Реєнт, Ред.: П.Т. Тронько Пер.: П.Т. Тронько, Ін-т історії України НАН України. – К.: Пошук.-видав. агентство "Кн. пам'яті України": Видав. центр "Просвіта", 1999. – 349 с.
15. Реєнт О.П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О.П. Реєнт // Укр. іст. журн. – 1999. – № 3. – С. 3 – 22.
16. Реєнт О.П. Революція і соціальне становище трудящих мас України (до сторіччя Першої російської революції 1905 – 1907 рр.) / О.П. Реєнт // Історія України. Маловідомі імена, події, факти, Зб. ст. – 2005. – Вип. 32. – С. 13 – 23.
17. Реєнт О.П.. Україна XIX – XX ст. Роздуми та студії історика / О.П. Реєнт. – К., 2009. – 486 с
18. Репина Л.П. Историческая наука сегодня: Теории, методы, перспективы / Ред. Л.П.Репина. – М.: URSS, 2011. – 608 с.
19. Репина Л.П. Историческая наука на рубеже XX–XXI вв.: социальные теории и историографическая практика / Л.П. Репина. – М. : Кругъ, 2011. – 559 с.
20. Санцевич А.В. Українська радянська історіографія (1945 – 1982) / Санцевич А.В. – К.: Вища школа. Головне видавництво, 1984. – 142 с.
21. Тицкий С.И. Всемирная история денег, кредита и банков / Тицкий С.И. – К.: Крещатик, 1997. – 836 с.

References

1. Baskakov A.Ya. Metodologiya nauchnogo issledovaniya: uchebnoe posobie. / A.Ya. Baskakov, N.V. Tulenkov. – 2-e izd. ispr.– Kiev: MAUP, 2005. – 216 s.;

2. Barg M.A. Kategorii i metody istoricheskoj nauki. / Barg M.A. – Moskva: Nauka, 1984. – 342 s.

3. Verba I.V. Zamitky do novitn'oyi ukrayins'koyi istoriohrafiyi (1960-1990-ti rr.) / I.V. Verba // Mahisterium. – 2001. – Vyp. 7: Istorychni studiyi. – S. 32 – 35.

4. Hlomozda K.Yu. Stan ukrayins'koyi istoriohrafiyi ta vyznachennya yiyi roli v suchasnomu suspil'stvi / K.Yu. Hlomozda // Mahisterium. – 2004. – Vyp. 17: Istorychni studiyi. – S. 81 – 91.

5. Kovalchenko I.D. Metody istoricheskogo issledovaniya / I.D. Kovalchenko, otd-nie ist.-filol. nauk RAN. – 2-e izd., dop. – Moskva: Nauka, 2003. – 486 s.

6. Koxanovskij V.P. Filosofiya dlya aspirantov: Uchebnoe posobie. Izd. 2-e / V.P. Kkoxanovskij, E.V. Zolotuxina, T.G. Leshkevich, T.B. Fatxi. – Rostov n/D: Feniks, 2003. – 440 s.

7. Majboroda A.N. Teoriya etnopolitiki v zapadnom obshhestvovedenii: struktura i principy issledovaniya / A. N. Majboroda. – Kiev: Naukova dumka, 1993. – 224 s.

8. Mala entsyklopediya etnoderzhavoznavstva: эntsyklopedyya / Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny , Vidp. red. Yu.I. Rymarenko. – Kiev: Dovira; Heneza, 1996. – 942 s.

9. Mogilnickij B.G. Istoriya istoricheskoj mysli xx veka: Kurs lekcij/ Mogilnickij B.G. – Vyp. III: Istoriograficheskaya revolyuciya. – Tomsk: Izd-vo TGU, 2008. 554 s.

10. Osnovy etnoderzhavoznavstva: pidruchnyk dlya stud. hum. spets. vuziv. – K.: Lybid', 1997. – 656 s.

11. Politologiya: Slovar - spravochnik / M. A. Vasilik, M.S. Vershinin i dr. – Moskva: Gardariki, 2001. – 328 s..

12. Popova T. Istoriografiya segodnya: tri shtrixa s rezyume k probleme institucionalnogo krizisa / T. Popova / /Istoriohrafichni doslidzhennya v Ukrayini. – Vyp. 19. – K.: In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2008. – S. 42 – 72.

13. Reyent O.P. Kryza suchasnoyi istorychnoyi nauky: metodolohichnyy i dzhereloznavchyy aspekty / O.P. Reyent // Nauka ta naukoznavstvo. – 1998. – # 2. – S. 42 – 52.

14. Reyent O.P. U robitnyakh istorychnoyi nauky / O.P. Reyent, Red.: P.T. Tron'ko Per.: P.T. Tron'ko, In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. – Kiev: Poshuk.-vydav. ahent·stvo “Kn. pam"yati Ukrayiny”: Vydav. tsentr “Prosvita”, 1999. – 349 s.

15. Reyent O.P. Suchasna istorychna nauka v Ukrayini: shlyakhy postupu / O.P. Reyent // Ukr. ist. zhurn. – 1999. – # 3. – S. 3 – 22.

16. Reyent O.P. Revolyutsiya i sotsial'ne stanovyshche trudyashchykh mas Ukrayiny (do storichchya Pershoyi rosiys'koyi revolyutsiyi 1905 – 1907 rr.) / O.P. Reyent // Istoriya Ukrayiny. Malovidomi imena, podiyi, fakty, Zb. st. – 2005. – Vyp. 32. – S. 13 – 23.

17. Reyent O.P.. Ukrayina XIX – XX st. Rozdumy ta studiyi istoryka / O.P. Reyent. – K., 2009. – 486 s.

18. Repina L.P. Istoricheskaya nauka segodnya: Teorii, metody, perspektivy / red. L.P. Repina. – Moskva: URSS, 2011. – 608 s.

19. Repina L.P. Istoricheskaya nauka na rubezhe XX–XXI vv.: socialnye teorii i istoriograficheskaya praktika / Repina L.P. – Moskva: Krug, 2011. – 559 s.

20. Santsevych A.V. Ukrayins'ka radyans'ka istoriohrafiya (1945 – 1982) / Santsevych A.V. – K.: Vyshcha shkola. Holovne vydavnytstvo, 1984. – 142 s.

21. Tickij S.I. Vsemirnaya istoriya deneg, kredita i bankov / Tickij S.I. – Kiev: Kreshhatik, 1997. – 836 s.

Titsky S., *candidate of historical sciences, associate professor of department of history and philosophy of history of Institute of philosophical education and science of the National Pedagogical Dragomanov University, sergetickij@mail.ru*

Evolution of ethnopolitical space of of cities of Ukraine of 1861 – 1914: methodological grounds of research.

A purpose of this research is finding out of basic methodological principles which are most suitable for the objective, complex study of evolution of ethnopolitical space of cities of Ukraine of time of industrial industrialization of 1861 – 1914. Mainly applied methods: dialectical, logical, historical-genetic, historical-comparative.

The main conclusions obtained: the modern social science crisis of development requires the substantial revision of traditional and newest methodological conceptions of historical researches; one of perspective attempts of such revision is creation and perfection of integral cyclic-ascending civilization conception and terminology vehicle which allows to reconstruct ethnopolitical history of Ukrainian society of time of industrial industrialization more adequately.

Keywords: *ethnos, nation, policy, ethnopolitical space, evolution, integral cyclic-ascending civilization conception.*

Тицкий С. И., *кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и философии истории Института философского образования и науки Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова, sergetickij@mail.ru*

Эволюция этнополитического пространства городов Украины 1861 – 1914 гг: методологические основания исследования

Целью данного исследования является выяснение основных методологических принципов, наиболее пригодных для объективного, комплексного изучения эволюции этнополитического пространства городов Украины времени промышленной индустриализации, в конце XIX – в начале XX веков. Преимущественно примененные методы: диалектический, логический, историко-генетический, историко-сравнительный, историко-типологический.

Основные выводы: современный обществоведческий кризис развития требует существенного пересмотра как традиционных, так и новейших, методологических концепций исторических исследований; одной из перспективных попыток такого пересмотра есть разработка интегральной циклическо-восходящей цивилизационной концепции и соответствующего к ней терминологического аппарата, который в известной мере позволяет более адекватно реконструировать этнополитическую историю украинского общества времени промышленной индустриализации.

Ключевые слова: *эволюция, політика, этнополитическое пространство, нация, этнос, интегральная циклическо-восходящая цивилизационная концепция.*

* * *